

Little Black Fish and Readers: From Passive Reading to Active Dialogue

**Fatemeh Taghinejad
Rudbaneh*** 

Ph.D. Student in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, University of Guilan, Rasht, Iran

Firooz Fazeli 

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Guilan, Rasht, Iran

Mahmoud Ranjbar 

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Guilan, Rasht, Iran

Abstract

In the middle of the twentieth century, the discourse of literary criticism was considered. The story of "Little Black Fish" (1347), for some reasons, including the type of text, its special structure, and the range of audiences has been faced with different interpretations. In this research, with a descriptive-analytical method and based on the approach of reader-oriented theories, the way of interaction between the reader and the text has been studied in a diachronically and synchronically manner. The results show that the readers' reaction before 1957, according to the dominant paradigm, was a critique of taste, based on ideology, and had a social approach in which the hero's action was highlighted and the readings were informative. There was no dialogue between the text and the reader and the meaning was imposed on the text. From 1957 to the end of the 80s, the receptions were combined criticism, and based on the literary

*Corresponding Author: Fatemehtaghinezhad@yahoo.com

How to Cite: Taghinejad Rudbaneh, F., Fazeli, F. & Ranjbar, M. (2023). Little Black Fish and Readers; From Passive Reading to Active Dialogue. *Literary Text Research*, 27(98), 361-392. doi: 10.22054/LTR.2021.61218.3389.

expectation horizon, they had a frequency in the field of narratology. These readings created uncertainty, and the reader constructed a new form of textual object in a semi-active dialogue with the text. From the late 1980s to the late 1990s, readings were theory-based, and the semiotic approach had the highest frequency among other approaches. The readings were often dialectical with the readings of the previous period, and from the uncertainty until the receipt of correction was figured in the previous readings, and as a result of the integration of social and literary expectation horizons, they offered a wider semantic horizon.

Keywords: Reader Response Criticism, Reception Theory, Samad Behrangi, Little Black Fish.

1. Introduction

Traditional criticism based on the intention of the author prevailed over other methods of literary criticism until the end of the 19th century and did not pay attention to the element of the reader who was one of the main factors in the narrative communication. One of the most important reasons for the transformation of the criticism cycle towards the reader is "reader-centered debates of literary criticism theorists" (Benton, 2009: 22). In the middle of the 20th century, I. E. Richards emphasized changing the self-based approach of criticism and the importance of the act of reading and the reaction of the reader. The collection of reader-centered criticism approaches continued to grow in two origins after World War II, influenced by the philosophy of phenomenology and the science of interpretation. First, the approach of "reader reaction" in America and the other, the approach of "reception or the Constance school" in Germany (Taslimi, 1388: 108). The common feature of the two listed approaches was the phenomenological encounter with the subject/object duality.

Research Question(s)

Due to the success of critics and readers, the story of the little black fish has been read many times after its publication. According to the different readings of this story in six decades (1340 to the end of

1390), in the present research we aim to specify: 1- The interaction between the reader and the text in the story "Little Black Fish" in the creation of meaning - as How was the simultaneity and in time? -2- To what extent do the readers read the work under the influence of their minds - consciously and unconsciously - 3- How did the existing discourses in each era influence these readings?

2. Literature Review

Regarding reader-oriented theories, including the theory of reader reaction and the theory of reception, there are many materials in articles and books of criticism and literary theory and encyclopedias, but the application of this theory has been done in different ways in the articles. For example, some have examined the work according to the reader in the text. Some researchers have also examined the work or text from the point of view of the reader's reception and reaction; or in one case, the scene of the play is considered as a text and the process of receiving the audience has been investigated in it. By researching the indexing databases of articles, it was found that the number of articles that examined the existing readings of a work during one or more periods and presented the history of aesthetics from the reception of readers is small. This article examines and analyzes this aspect of the readings and the aesthetic history of the reception of the readers of this work.

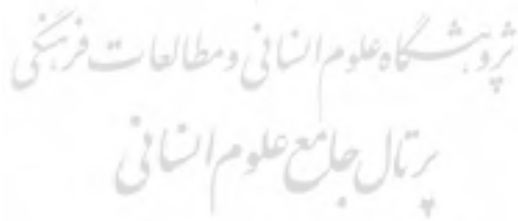
3. Methodology

By researching the indexing databases of the articles, it was found that the number of articles that examined the existing readings of a work during one or more periods and presented the history of aesthetics from the reception of the readers is small. A total of 33 articles and one book about "Little Black Fish" were collected in the books that included the collection of reviews written about Samad Behrangi's works. Then, the reviews were placed in three time frames based on the dominant aspect of reading including reading for taste, synthesis, and based on theory, and were examined and analyzed in a descriptive-analytical method based on the approach of

theories aimed at the reader. The time format of the courses is based on the dominant aspect of the critic's encounter with the work in the period from 1340 to the end of 1390, and at the same time, it also pays attention to ideological discourses.


4. Conclusion


In the readings before 1957, the dominant aspect of the approaches is the reading of taste based on ideology. In this approach, the reader encounters the text based on presuppositions and extratextual positions and deals with it as a passive object. In the readings from 1957 to the end of the 80s, due to the predominance of the discourse of reforms and distancing from the ideological discourse, the readers revised and reconsidered the previous readings in experiencing the effect of reading; the readings from the late 80s to the end of the 90s suggest a wide semantic horizon for this work, which is a result of the special narrative structure and textual signs specific to this work.






ماهی سیاه کوچولو و خوانندگان؛ از قرائتی منفعل تا گفت‌وگویی فعال

فاطمه تقی‌نژاد رودبند *  دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

فیروز فاضلی  دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

محمود رنجبر  دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

چکیده

گفتمان نقد ادبی معطوف به خواننده و معناهای متکثر متون در میانه سده بیستم، مورد توجه منتقدان ادبی قرار گرفت. داستان «ماهی سیاه کوچولو» (۱۳۴۷) به دلایلی از جمله نوع متن، ساختار ویژه آن و گستره مخاطبان با تفسیر و تأویل‌های مختلف مواجه بوده است. در این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و براساس رویکرد نظریه‌های معطوف به خواننده، چگونگی تعامل میان خواننده و متن و به تبع آن، آفرینش و تطور معنا به صورت درزمانی و همزمانی در سه بازه زمانی بررسی شد. نتایج نشان می‌دهد، واکنش خوانندگان به این اثر تا پیش از سال ۱۳۵۷، طبق پارادایم و افق انتظار مسلط، ذوقی، مبتنی بر ایدئولوژی و دارای رویکرد اجتماعی بود که در آن عمل قهرمان برجسته می‌شد، خوانش‌ها اطلاعات جویانه بود، گفت‌وگویی میان متن و خواننده شکل نمی‌گرفت و معنا بر متن تحمیل می‌شد. مطابق فضای گفتمانی پس از ۱۳۵۷ تا اواخر دهه ۸۰، دریافت‌ها تلفیقی بود و براساس افق انتظار ادبی در حوزه روایت‌شناسی و ساختار داستان بسامد داشت. این خوانش‌ها در خوانش‌های پیشین عدم تعیین ایجاد می‌کردند و خواننده در گفت‌وگوی نیمه‌فعال با متن به بر ساختن شکل جدیدی از آبره متنی می‌پرداخت. در پارادایم مسلط اواخر دهه ۸۰ تا پایان دهه ۹۰، خوانش‌ها مبتنی بر نظریه و کارکردمحور بودند. رویکرد نشانه‌شناسی، بالاترین بسامد را در میان سایر رویکردهای خوانشی این اثر داشت. خوانش‌های این دوره اغلب در دیالکتیک با خوانش‌های دوره پیش بودند و عدم تعیین تا دریافت اصلاحی را در متن و خوانش‌های پیشین رقم می‌زدند و در نتیجه ادغام افق انتظار اجتماعی و ادبی، افق معنایی گسترده‌تری را پیشنهاد می‌دادند.

کلیدواژه‌ها: نقد واکنش خواننده، نظریه دریافت، صمد بهرنگی، ماهی سیاه کوچولو.

مقدمه

نقد سنتی با ابتدای بر نیت مؤلف تا اواخر قرن نوزدهم بر سایر روش‌های نقد ادبی غلبه داشت و به عنصر خواننده که یکی از عوامل اصلی در ارتباط روایی بود، توجهی نشان نمی‌داد. یکی از مهم‌ترین دلایل دگرذیسی چرخه نقد به سمت خواننده، «بحث‌های نظریه پردازان نقد ادبی خواننده محور^۱ است» (بتون^۲، ۱۳۸۰: ۲۲).

در میانه سده بیستم، آی. ای. ریچاردز^۳ بر تغییر رویکرد خودبنیاد نقد و اهمیت به کنش خوانش و واکنش خواننده تأکید داشت. مجموعه رویکردهای نقد خواننده محور پس از جنگ جهانی دوم با تأثیرپذیری از فلسفه پدیدارشناسی^۴ و علم تفسیر، در دو خاستگاه به رشد خود ادامه داد؛ نخست، رویکرد «واکنش خواننده» در آمریکا با نظریه پردازانی چون لوییز روزنبلت^۵، جان اتان کالر^۶، استنلی فیش^۷، اریک دانلد هرش^۸، دیوید بلیچ^۹ و نورمن هالند^{۱۰} و دیگری، رویکرد «دریافت یا مکتب کنستانس^{۱۱}» در آلمان با چهره‌هایی مانند هانس روبرت یاس^{۱۲} و ولفگانگ آیزر^{۱۳} (تسلیمی، ۱۳۸۸: ۱۰۸). ویژگی مشترک دو رویکرد برشمرده، مواجهه پدیدارشناختی با دوگانه سوژه/آبژه بود. مفهوم مرکزی که نظریه پردازان نقد خواننده محور به آن می‌پردازند و دیگر مؤلفه‌های نظریه خود را حول آن سامان می‌بخشند، مسئله دیالکتیک^{۱۴}، میان متن و خواننده است که براساس آن مشخص می‌سازند خواننده در مواجهه با متن تا چه میزان

1. Reader-Response Criticism
2. Benton, M.
3. Richards, I. A.
4. Phenomenological Philosophy
5. Rosenblatt, L.
6. Culler, J.
7. Fish, S.
8. Hersh, E. D.
9. Bleich, D.
10. Holland, N.
11. Reception Theory
12. Jaus, H. R.
13. Iser, W.
14. Dialectic

تحت تأثیر پیش‌انگاشت‌های خودآگاه یا ناخودآگاه به خوانش متن و گفت‌وگوی با آن می‌پردازد.

داستان «ماهی سیاه کوچولو» (۱۳۴۷) نوشته صمد بهرنگی به‌عنوان یکی از متن‌های شاخص و تأثیرگذار در حوزه کودک و نوجوان، همواره مورد توجه بسیاری از منتقدان و پژوهشگران قرار گرفته است. با توجه به اقبال منتقدان و خوانندگان به داستان ماهی سیاه کوچولو خوانش‌های متعددی پس از چاپ آن تاکنون صورت گرفته است. از این رو، شایسته است چگونگی تعامل خواننده و متن مذکور را به‌صورت در زمانی و هم‌زمانی مورد بررسی قرار دهیم و به تبع آن، تطور معنایی این داستان را به واسطه خوانش‌های موجود، شناسایی و مشخص کنیم. با توجه به خوانش‌های مختلف صورت گرفته از این داستان در شش دهه (۱۳۴۰ تا پایان ۱۳۹۰) در پژوهش حاضر برآنیم تا مشخص کنیم:

- تعامل میان خواننده و متن در داستان «ماهی سیاه کوچولو» در آفرینش معنا - به صورت هم‌زمانی و در زمانی - چگونه بوده است؟

- خوانندگان تا چه میزان تحت تأثیر ذهن - خودآگاه و ناخودآگاه - خود به خوانش اثر می‌پردازند؟

- چگونه گفتمان‌های موجود در هر دوره بر این خوانش‌ها تأثیرگذار بوده است؟

۱. پیشینه و روش پژوهش

درباره نظریه‌های خواننده‌محور از جمله نظریه واکنش خواننده و نظریه دریافت، مطالب بسیاری در مقالات و کتب نقد و نظریه ادبی و دانشنامه‌ها موجود است، اما کاربست این نظریه به شیوه‌های مختلف در مقاله‌ها صورت گرفته است. به‌عنوان مثال، برخی اثر را با توجه به خواننده درون متن بررسی کرده‌اند؛ مانند مقاله «نقش خواننده آرمانی در نقد ادبیات داستانی» نوشته حسین صافی پیرلوجه (۱۳۹۷). برخی از پژوهش‌ها نیز به بررسی اثر یا متنی از منظر دریافت و واکنش خواننده پرداخته‌اند؛ مثل مقاله «زیبایی‌شناسی دریافت در دل فولاد» از فرشته رستمی (۱۳۸۹). یا در موردی، صحنه نمایش به‌عنوان متن در نظر گرفته شده و فرآیند دریافت مخاطب در آن بررسی شده است؛ مانند مقاله «رویکرد پدیدارشناسانه به دریافت مخاطب در نمایش عروسکی» نوشته سمیه میرزاحسینی (۱۳۹۴).

با تحقیق در پایگاه‌های نمایه‌سازی مقالات مشخص شد تعداد مقالاتی که به بررسی خوانش‌های موجود از یک اثر در طول یک یا چند دوره پرداخته و تاریخ زیبایی‌شناسی از دریافت خوانندگان ارائه داده‌اند، اندک است. از جمله تحقیقاتی که در این زمینه انجام داده‌اند، مقاله «کاربرد نظریه زیبایی‌شناسی دریافت در تدوین کتابنامه‌های ادبی» نوشته نغمه دادور (۱۳۹۵) است که نظریه دریافت را به عنوان روشی برای تدوین کتابنامه‌های ادبی و تحلیل معنای تاریخی آن‌ها معرفی می‌کند. مقاله «دیالکتیک دریافت‌های شعر ری‌را» نوشته فاطمه تقی‌نژاد رودبند (۱۳۹۵) که به بررسی خوانش‌های موجود از شعر «ری‌را» و تحولات معنایی آن در طول زمان پرداخته است و مقاله «تحلیل شعر «آی آدم‌ها» و تفسیرهای آن بر اساس نظریه زیبایی‌شناسی دریافت» نوشته اسماعیل شفق و علی اصغر آذرپیرا (۱۳۹۶) که در این زمینه نوشته شده است.

با جست‌وجو در کتاب‌هایی که شامل گردآوری نقدهایی بود که درباره آثار صمد بهرنگی نوشته شده و همچنین تدقیق در پایگاه‌های نمایه‌سازی کتب و مقالات، مجموعاً ۳۳ مقاله و یک کتاب درباره «ماهی سیاه کوچولو» جمع‌آوری شد. سپس نقدها براساس وجه غالب خوانش شامل: خوانش ذوقی، تلفیقی و مبتنی بر نظریه در سه بازه زمانی قرار گرفتند و به روش توصیفی-تحلیلی و براساس رویکرد نظریه‌های معطوف به خواننده بررسی و تحلیل شدند.

پژوهش‌هایی ارزشمند در حوزه تقسیم‌بندی دهه‌ها براساس جریان‌های سیاسی و ایدئولوژیک صورت گرفته است (ر. ک: فتوحی، ۱۳۸۶: ۲۷)، اما در پژوهش حاضر، صورت‌بندی زمانی دوره‌ها براساس وجه غالب نوع مواجهه منتقد با اثر در بازه زمانی ۱۳۴۰ تا پایان ۱۳۹۰ در نظر گرفته شده است و در ضمن آن به گفتمان‌های ایدئولوژیک نیز توجه دارد.

۲. مبانی نظری پژوهش

در این بخش به بررسی نظریه‌های خواننده‌محور و مؤلفه‌های آن‌ها و همچنین معرفی رویکردهای خوانندگان براساس نوع مواجهه با اثر و انواع آن که در دریافت آن‌ها از متن تأثیرگذار است، خواهیم پرداخت.

۲-۱. نظریه‌های خواننده‌محور

در نظریه واکنش خواننده با پنج رویکرد روبه‌رو هستیم. نظریه واکنش خواننده تعاملی^۱، عاطفی^۲، ذهن‌گرا^۳، روانشناختی^۴ و اجتماعی^۵. مجموع اصطلاحات این رویکردها از این قرار است: «متن همچون نقشه اصلی (این متن می‌تواند واکنش‌های خوانندگان باشد)، روند خوداصلاحی خواننده هنگام قرائت، رهیافت زیبایی‌شناسانه، معنای معین و نامعین (روزنبلت^۶)، تجربه تأثیر قرائت، اجتماع تفسیری^۷ (استنلی فیش)، خواندن متن در حکم نمادسازی و تفسیر معنای آن در حکم بازنمادسازی- دارای وجه آموزشی و تولید دانش- (دیوید بلیچ) و تفسیرهای حاصل از فرافکنی (نورمن هالند)» (ر.ک: تائسن، ۱۳۹۲: ۲۷۱-۳۰۰).

نظریه دریافت آلمانی (مکتب کنستانس) دارای مشخصه «تاریخ‌گرایی، دیالکتیکی و پرسش و پاسخی» است. نظریه‌پردازان این مکتب از اندیشه‌های بزرگان فلسفه پدیدارشناسی همچون اینگاردن^۸ و گادامر^۹ متأثر بودند (هارلند، ۱۳۸۶: ۲۵۲ و ۲۵۶). «یاس با اصطلاحاتی چون «پارادایم^{۱۰}» و «افق انتظارات^{۱۱}» از قطعیت معنا انتقاد کرده است. از نظر آیزر، معنا حاصل مکالمه خواننده با خطوط سفید متن است» (تسلیمی، ۱۳۸۸: ۱۰۹ و ۱۰۸). او معتقد است در آفرینش معنا توسط خواننده، هم استراتژی متن و هم بینامتنیت نقش عمده ایفا می‌کنند. آیزر گروه خوانندگان را به دو نوع «خواننده مستتر^{۱۲}» و «خواننده بالفعل^{۱۳}» تقسیم می‌کند و اعتقاد دارد منتقد باید به بررسی آثار متن بر خواننده بپردازد (تائسن، ۱۳۸۷: ۳۰۱).

1. Transactional Reader-Response Theory
2. Affective Stylistics
3. Subjective Reader-Response Theory
4. Psychological Reader-Response Theory
5. Social Reader-Response Theory
6. Rozenblatt, L.
7. Interpretive communities
8. Ingarden, R.
9. Gadamer, H. G.
10. Paradigm
11. Horizon of expectation
12. Implied reader
13. Actual reader

۲-۲. طبقه‌بندی رویکردهای خوانندگان بر اساس نوع مواجهه با اثر

با بررسی تطور در زمانی حضور نظریه‌ها در مناسبات گفتمانی نقد ادبی در ایران، می‌توان وجه غالب رویکردهای نقد ادبی را بر اساس نوع مواجهه منتقد با اثر به سه دسته کلی تقسیم کرد. هر کدام از این انواع هم در زیرمجموعه خود شامل زیر شاخه‌های دیگری می‌شوند.

۲-۲-۱. نقد ذوقی^۱

ما همواره پیش از نقد با واکنش مقدم بر نقد روبه‌رو هستیم که نه فقط مطلوب، بلکه برای التذاذ و درک کامل ادبیات الزامی است (گرین^۲، ۱۳۸۵: ۲۳ و ۲۴). از نظر کانت^۳، زیبایی به خود شیء زیبا تعلق ندارد، بلکه حالتی ذهنی است که در ادراک آدمی رخ می‌دهد و منجر به قضاوت زیباشناسانه می‌شود. از نظر بلاغیان معیار فهم و تشخیص معتبر، ذوق سلیم است که با تعابیر «ذوق مستقیم»، «طبع مستقیم» و «فطرت سلیم» هم از آن یاد کرده‌اند. دیوید هیوم^۴ و ایمانوئل کانت این مفهوم را با اصطلاح «ذوق استانده» به بحث گرفته‌اند (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۲۶-۱۳). در نقد مبتنی بر ذوق، منتقد می‌کوشد تا تأثیری را که اثر ادبی بر او گذاشته است، بیان کند. در همین راستا، برخی، نقد عملی را دو گونه دانسته‌اند: نقد تأثیری یا احساسی^۵ و نقد فتوایی^۶ یا نقد مستند. در هر دو نقد، منتقد از اثر ادبی تأثیر می‌پذیرد و به شرح آن تأثیر می‌پردازد، اما در نقد فتوایی منتقد بر مبنای اصول کلی که در ذهن دارد، حکم می‌کند و علت تأثیر و تأثر را هم توضیح می‌دهد. این علت‌ها و استنادها به

1. Critique of taste

واژه ذوق در اینجا استعاره‌ای است که در نظریات درک اشیا و پدیده‌های طبیعی و هنری کاربرد دارد، حوزه‌ای که در آن شخص می‌تواند به کیفیات و ویژگی‌های ظریف ادراکی بی‌توجه یا حساس باشد. مفهوم ذوق مستلزم بررسی قوه ادراک و عناصر سازنده درک و دریافت است (ر.ک. مک و آیورلویس، ۱۳۹۵: ۱۴۳).

2. Guerin, W., et al.

3. Kant, I.

4. Hume, D.

5. Impressionistic Criticism

6. Judicial criticism

پیش‌فرض‌های منتقد مستند است و ممکن است از نظر دیگران پایگاهی نداشته باشد (شمیسا، ۱۳۸۸: ۴۰-۴۲).

نقد بر پایه ذوق و تأثر خواننده، زیر شاخه‌های متعدد دارد. دو نمونه از آن‌ها نقد سنتی^۱ و نقد مرامی^۲ است. در نقد سنتی، محور اصلی کار بر واژه‌شناسی، بررسی‌های زندگی‌نامه‌ای و امثال آن استوار است. نقد مرامی، تحت تأثیر مدل‌های ایدئولوژیک مسلط که حاصل ذوق گروهی است در بستاری تک بعدی حرکت می‌کند. این رهیافت، باورها را بر مبنای علمی در نقد مقدم می‌دارد و سبک اقناعی را بر سبک استدلالی ترجیح می‌دهد (فتوحی، ۱۳۹۰: ۱۱). نقد ذوقی دارای رویکرد تعریف‌محور است. در این رویکرد، اشارات و نقب‌هایی به نظریه زده می‌شود. از دیدگاه‌های نظریه به صورت کلی صحبت می‌شود، پراکندگی و درهم‌آمیزی نظریه‌ها وجود دارد و برداشت‌ها از نظریه، سطحی و روبنایی است.

۲-۲-۲. نقد تلفیقی (التقاطی)^۳

نقد تلفیقی شیوه‌ای در نقادی است که حاصل ملاحظه و اندراج همه روش‌های نقادی است و تکیه بر روش خاصی ندارد (شمیسا، ۱۳۸۸: ۴۰۸). در نقد تلفیقی با اختلاط بخشی از نظریه با نظریه‌ای دیگر یا با ذوق منتقد، خوانشی پیچیده و غیر مستدل به ظهور می‌رسد. خواننده بدون درک روابط میان عناصر یا روابط مبتنی بر علیت عناصر حاضر و غایب متن به نتایج پیش‌انگاشته نظر دارد. نقد تلفیقی دارای رویکردی تعریف‌محور است و نظریه در آن نقش محوری و کارکردی ندارد. در این رویکرد، انسجام تحلیل حفظ می‌شود. تعریف و برداشت از نظریه در نقد تلفیقی معنی‌دار و جهت‌دار است؛ زیرا بخش‌هایی از مفصل‌بندی نظریه در تحلیل متن کاربرد پیدا می‌کند. مثلاً در نقدی که بر پایه رویکرد روایت‌شناسی است، منتقد بخش یا بخش‌هایی از عناصر روایت داستانی را انتخاب کرده و تحلیل مبتنی بر برداشت ذوقی و شخصی ارائه می‌دهد.

-
1. Traditional Criticism
 2. Ideological criticism
 3. Combined criticism

۲-۲-۳. نقد بر مبنای نظریه^۱

نظریه ادبی روش‌هایی برای مطالعه ادبیات است که موضوع و هدف و چهارچوب محدود و مشخصی داشته باشد (همان: ۴۲۱-۴۲۲). نظریه امکان سلطه را در خواننده امکان‌ناپذیر می‌سازد، زیرا خواننده در چهارچوب‌های مشخص نظریه حرکت می‌کند. این نوع از نقد به عنوان نقد دانشگاهی نیز شناخته می‌شود. برجسته‌ترین وجه نقد دانشگاهی^۲، محافظه‌کاری است (فتوحی، ۱۳۹۰: ۱۰-۱۲). نقد بر مبنای نظریه دارای رویکرد کارکرد محور و علمی است و منتقد بر مبنای کارکرد خاص نظریه، آن را برای تحلیل متن انتخاب می‌کند.

۳. تحلیل داده‌ها

در ادامه به تحلیل چگونگی و کیفیت مواجهه - ذوقی، تلفیقی و مبتنی بر نظریه- و تحول معنایی حاصل از این برخوردها در طول بازه‌های زمانی مشخص شده، می‌پردازیم.

۳-۱. خوانش‌های پیش از سال ۱۳۵۷

مطابق نظریه دریافت، منتقدان - خودآگاه یا ناخودآگاه- تحت تأثیر فضای گفتمانی، افق انتظار و پارادایم‌های معرفتی جریانات سیاسی- اجتماعی قرار داشته‌اند. «افق انتظار ادبیات سال‌های ۱۳۴۰-۱۳۵۷ «بیداری و به‌خودآیی» است و هدف عمده‌اش برقراری ارتباطی هشیارانه با واقعیت و تاریخ است. در تمامی گرایش‌های روشنفکری، تلاش برای اعتلای فرهنگی و مقاومت در برابر سیاست‌های فرهنگی حکومت که در پی به‌کارگیری هنر و ادبیات در راستای مقاصد سیاسی- تبلیغی خویش بود به چشم می‌خورد. آگاهی نویسندگان از وضع مصیبت‌بار جامعه سبب شد که اعتراض و جست‌وجوگری بن‌مایه مهم‌ترین آثار ادبی این دوره شود» (میرعابدینی، ۱۳۹۶ الف: ۴۰۶). در این شرایط، گفتمان ایدئولوژیک مارکسیستی بر جامعه تسلط داشت. صمد به عنوان یکی از طرفداران (سمپات) جریان جوان مارکسیست در ایران به نگارش آثار متفاوت برای

1. Theory-based criticism
2. Academic criticism

کودکان پرداخت. «ماهی سیاه کوچولو» به عنوان آخرین اثرش در مرداد ماه ۱۳۴۷ - یک ماه قبل از مرگش - منتشر شد. به واسطه گمانه‌زنی‌ها در علت مرگ یا قتل وی پس از انتشار این اثر، بسیاری از منتقدان و خوانندگان برای کشف ابهام پدید آمده به این اثر اقبال نشان دادند.

در این دوران، سه خوانش عمده از داستان مذکور صورت گرفت که وجه غالبشان رویکرد اجتماعی و ایدئولوژیک بوده است.

۳-۱-۱. خوانش‌هایی با رویکرد اجتماعی و مبتنی بر ایدئولوژی

هزارخانی (۱۳۴۷) تحت تأثیر گفتمان ایدئولوژیک مارکسیسم سراغ متن ماهی سیاه کوچولو می‌رود و در مقدمه نوشتار خود، متنی را با ارزش می‌داند که هدفمند و پرمحتوا باشد، نه لزوماً دارای جنبه فنی و زیبایی‌شناسی؛ «بهرنگی از سازندگان آن هنر دیگر بود؛ نفی‌کننده ارزش‌های از اعتبار افتاده و واضح ارزش‌های نوینی که زندگی فردا طلب می‌کند، جهت‌دار و نه گمراه‌کننده، غنی و پرمحتوا و نه فقط شکلی احمقانه و توخالی» (هزارخانی، ۱۳۴۷: ۱۸).

هزارخانی عضو گفتمان چپ بود؛ خوانش او با نگاهی به حرکت چریکی و فردگرایانه شکل می‌گیرد و از ماهی سیاه کوچولو قهرمانی می‌سازد که با تفکر و آگاهی و اراده به دنبال هدفش می‌رود. هزارخانی بنا به قرائت شخصی و با فراروی ذوق‌مندانه از جامعه تفسیری، اصل مبارزه توده‌ها در گفتمان مارکسیستی را نادیده می‌گیرد. او با این فراروی از هژمونی گفتمان جامعه تفسیری خود، افق معنایی متفاوتی را در مواجهه با اثر برمی‌گزیند. نقطه عزیمت بهرنگی و هزارخانی در مبارزات ایدئولوژیک از یک افق اجتماعی است، اما روش مواجهه آن‌ها با موضوع متفاوت است؛ از این رو، در افق معنایی از هم فاصله می‌گیرند. به نظر می‌رسد این داستان در خودآگاه خود، روایتی تک‌معنایی است که برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است، اما هزارخانی به‌عنوان خواننده مطلع بزرگسال با آن برخورد می‌کند؛ از این رو، با ناخودآگاه متن که لایه زیرین آن را شکل می‌دهد، مواجه می‌شود.

در قرائت هزارخانی تمام جنبه‌های متن متعین است و او با قطعیت معنای مورد نظر خود را به متن فرافکنی می‌کند. در نگاه او، دلالت معنایی نمادها و ابعاد زیبایی‌شناختی آن با توجه به افق فکری زمان نقد اثر واضح و معین است؛ از این منظر، «تقابل دو قطب خرده بورژوازی و پرولتاریا» با بُعد ادبی و زیبایی‌شناسی متن مواجه نمی‌شود و فقط با محتوا سر و کار دارد: «با این ماهی‌ریزه‌ها، آشنایی نزدیک داریم؛ همه‌شان مایلند همراه ماهی سیاه کوچولو راه بیفتند و به آخر رودخانه بروند، ولی در ضمن همه‌شان از سقائک می‌ترسند» و «چه کلمات و جملات آشنا و هزار بار شنیده‌ای» (همان: ۲۶ و ۲۷). از این نظر، تعامل هزارخانی با متن به شیوه «واکنش اطلاعات‌جویانه»^۱ است. در این شیوه، وی دانسته‌های سیاسی و اجتماعی خود را با متن به مثابه «مخزن حقایق» تطبیق می‌دهد و آن‌ها را برجسته می‌کند تا درستی اندیشه خود را به اثبات برساند و خوانش ذوقی خود را به پشتوانه متن توجیه کند. وی راهبرد اساسی «این است و جز این نیست» را به عنوان شاخصه مهم قدرت و نفوذ مارکسیسم در تحلیل خود استفاده می‌کند؛ «آموختن در حین حرکت به کار بردن آموخته‌ها برای جلوتر رفتن! این است آنچه بهرننگ می‌خواهد بگوید و این است یکی دیگر از خطوط مشخصه اصلی ماهی سیاه کوچولو» (همان: ۲۶). خوانش‌گر تحت تأثیر افق انتظار اجتماعی مسلط به‌طور ضمنی به مرگ ماهی سیاه اشاره می‌کند. در نگاه ذوقی او، عمل قهرمان و انجام رسالتش به عنوان امری ایدئولوژیک ماندگار و مهم است و به زعم او باید حرکت‌های فردی برای رسیدن به آرمان‌ها و پرورش و تکامل درونی در مسیر حرکت اتفاق بیفتند و ادامه داشته باشد؛ مانند ماهی سرخ کوچولوی پایان داستان که وقتی همه خواب بودند تا صبح به فکر دریا بود.

در خوانشی دیگر، براساس گفتمان مارکسیستی آن سال‌ها، درویشیان در سال ۱۳۴۸ به تفسیر محتوای این داستان می‌پردازد. خوانش او واجد کلیدواژه‌های گفتمان مارکسیستی است؛ «لاک‌پشت به دست گنده پیر ماهی‌های نوکر مآب شهید گشته است و حالا نوبت شاگرد مکتب حلزون؛ یعنی ماهی سیاه کوچولو است که باید از بین برود» (درویشیان، ۲۵۳۶: ۴۷). او ویژگی مهم محتوایی متن را تحت تأثیر افق انتظار اجتماعی، عمل قهرمان و از خودگذشتگی و فداکاری برای آگاهی‌بخشی به توده‌ها برای پیشرفت

1. Information seeking response

دیگران و رسیدن به آزادی می‌داند؛ «عاقبت ماهی سیاه کوچولو خود را فدای آزادی ماهی‌های دیگر می‌کند» (همان: ۳۹).

درویشیان نیز خواننده مطلع و آرمانی و مطلوب نویسنده است و همزمان با پرسش و پاسخ‌های درون متن به تفکر واداشته می‌شود؛ «پرسش و پاسخ‌های حساب شده و تفکربرانگیز همه به خاطر آن است که بهرنگی می‌خواهد روش همیشگی خود را دنبال کند؛ او مثل همیشه خواننده را به تفکر وامی‌دارد» (همان: ۳۵). در مقابل، هزارخانی همزمان که با پرسش و پاسخ‌های متن تفکر می‌کند با پرسش‌هایی که طرح می‌کند با مخاطب تفسیر خود به گفت‌وگو می‌نشیند: «شما انتظار دارید که در این جنگ که لازمه بقای یک طرف متلاشی شدن طرف دیگر است، بهرنگی ترک دنیا یاد بچه‌ها بدهد؟ نفرتی که بهرنگ به کودکان یاد می‌دهد، نفرتی انسانی است، نفرت از بدی و خباثت» (هزارخانی، ۱۳۴۷: ۲۴) و یا «شما گمان می‌کنید که این یک تخیل شیرین و یک خوشبختی اغراق‌آمیز است؟! [که ماهی سیاه کوچولو دیگر تنها یک ماهی آزاد شده نیست، بلکه خود جزئی از آزادی شده است]» (همان: ۲۹).

در خوانش طبری (۱۳۵۹) به‌عنوان یک متفکر مارکسیست نیز دریافتی مبتنی بر ایدئولوژی وجود دارد. او نیز بعد دیگری از خوانش را برجسته می‌سازد. طبری در تقابل با نگاه هزارخانی معتقد است که هزارخانی جهان‌بینی بهرنگی را حذف کرده و جهان‌بینی ماهی سیاه کوچولو را برجسته می‌سازد. به نظر وی، اگر از نگاه بهرنگی به داستان بنگریم، خوانش داستان متفاوت خواهد بود. از نظر طبری این کار هزارخانی نوعی تصفیه حساب شخصی با مبارزان ضد رژیم است و به هیچ وجه علمی نیست. طبری می‌گوید: «مفسر این قصه آقای هزارخانی، کار را به ستایش قهرمانان منفرد، جدا از خلق و بی‌اعتنا به خلق که تکیه‌گاه آن‌ها قدرت روح و اراده است و نه قدرت جنبش انقلابی می‌کشد» (طبری، ۱۳۵۹: ۱۳۳).

بین خوانش طبری و هزارخانی، رابطه‌ای دیالکتیکی برقرار می‌شود؛ به این صورت که خوانش هزارخانی به‌عنوان «دیگری» ذوق‌مند برای شناخت درست‌تر معنا مورد نقد و ارزیابی قرار می‌گیرد. بنابراین، با دو نگاه متفاوت که نتیجه فرضیه‌سازی‌های دوگانه است، تفسیر داستان هم متفاوت خواهد بود. افق انتظار اجتماعی زمان منتقدان اثر نیز

تعیین کننده این نوع نگاه دوگانه است. افق انتظار اجتماعی و معنایی نویسنده و منتقد در خوانش‌های درویشیان و طبری همسان است، اما در خوانش هزارخانی شکاف و فاصله‌ای با افق معنایی سایر منتقدان و نویسنده وجود دارد. در چنین خوانش‌هایی، متن منفعل و خواننده فعال است؛ از این رو، تمام معناها و دیدگاه‌های خواننده بر متن تحمیل می‌شود و به بُعد زیبایی‌شناختی متن پرداخته نمی‌شود؛ البته باید یادآور شویم که در این دوره به طور کلی غلبه با نقد ذوقی است و رویکردی اجتماعی دارد.

۲-۳. خوانش‌های پس از ۱۳۵۷ تا اواخر دهه ۸۰

در دهه ۶۰، انتشار کتاب و ترجمه آثار پژوهشی در جهان و به تبع آن در ایران شتاب گرفت (میرعابدینی، ۱۳۹۶: ب: ۷۶۵-۷۶۷). همچنین در این دهه، چرخش نهاد انقلابی به «نهاد ادبی» را داریم که برخاسته از تغییر نگرش اجتماعی و انقلاب بود. در دهه ۶۰ و ۷۰ انتشار گزیده آثار ادبی، شرح و تفسیر شاهکارها، تألیف کتب درسی وجود داشت. از آغاز دهه ۷۰ با کتاب «ساختار و تأویل» متن نوشته بابک احمدی (۱۳۷۲)، دریچه آشنایی ایرانیان با طیفی از نظریه‌های ادبی باز شد و روش و نگرش مسلط در مطالعات ادبی به چالش کشیده شد. با رشد روزافزون ترجمه‌ها و نوشته‌ها در باب نظریه ادبی و دیدگاه‌های جدید علوم انسانی، آرام آرام گفتمان نوینی در فضای ادبیات دانشگاهی و حتی بیرون از دانشگاه شکل گرفت (فتوحی، ۱۳۹۶: ۳۰-۳۴). با توجه به گفتمان موجود، تعدادی قابل توجهی از محققان در این سال‌ها ضمن آشنایی با بخش‌هایی -عمدتاً ناقص- از نظریه‌های ادبی به خوانش متون پرداختند. البته این رویکرد آسیب‌های چشمگیری به پژوهش و خوانش‌های متون وارد کرد. از جمله مهم‌ترین دلایل ایجاد آسیب در کاربرد ناقص نظریه‌های ادبی می‌توان از پاورقی‌نویسی جراید، غیرمتخصص بودن مترجم و همچنین تکثیر غیر اصولی و بدفهمی نظریه‌ها یاد کرد. در غالب نقدهایی که در این دوره با کاربری ناقص نظریه صورت گرفته، نوعی التقاط و درهم‌آمیزی ناهمگن وجود دارد. در این دوره از مجموع ۹ خوانش موجود، پنج خوانش با رویکرد تلفیقی دارای بسامد بود که این خوانش‌ها در چهار حوزه تقسیم‌بندی شدند. روایت‌شناسی و عناصر داستان، تطبیقی، نشانه‌معناشناسی و فلسفه هرمنوتیک.

۳-۲-۱. خوانش‌های مبتنی بر روایت‌شناسی و عناصر داستان

رهگذر (۱۳۷۲)، خوانشی مبتنی بر عناصر داستان و رمز از ماهی سیاه کوچولو ارائه می‌کند. وی با گزینشی از مؤلفه‌های نظریه ساختارگرا مانند رمز و پیرنگ با متن داستان مواجه می‌شود و سپس نظر شخصی خود را در خوانش وارد می‌کند. بر این اساس، نوع داستان که بر مبنای افق‌های انتظار پیشین خوانندگان به‌عنوان متنی استعاری یا رمزی پذیرفته شده و متعین بود با پرسش منتقد مواجه می‌شود که این رمزها بر چه اساسی انتخاب شده‌اند؛ «آنچه تقریباً همه بالاتفاق درباره‌ی نوع این قصه گفته‌اند و شواهد امر نیز نشان می‌دهد که اراده نویسنده‌اش هم همین بوده، استعاره‌ای (رمزی) بودن آن است. اما آیا اصول و معیارهای این نوع قصه‌ها در آن رعایت شده است؟» (همان: ۱۳۶).

رهگذر با طرح سئوالات متعدد با متن برخورد می‌کند و فضای خالی حاصل از پرسش‌های خود را نیز با احتمالات و پاسخ‌های ذوقی جایگزین می‌کند؛ «علت انتخاب شدن «حلزون» به عنوان نماد آدم‌های روشنفکر انقلابی چیست؟ اگر به جای حلزون، صدف یا مرجان یا حیوانات دیگری مثل قورباغه که در شکل فعلی در قصه تپیی منفی دارد، قرار می‌گرفت، آیا اتفاقی می‌افتاد... که اگر انتخاب نمادها طبق اصول بود، امکان نداشت بتوان موجود دیگری را جایگزین آن کرد» (همان: ۱۳۹).

رهگذر طرح و پیرنگ داستان را در قسمت پایانی دارای زائده‌ای می‌داند که آن را از شکل متناسب و درست خارج کرده است که قصه را به سمت دوپایه شدن می‌برد (ن. ک: همان: ۶۹-۸۱). رهگذر با پرسش‌ها و پیشنهادهایی که ارائه می‌دهد، «عدم تعین» را در پیش‌فرض‌های قبلی ایجاد می‌کند. در چنین خوانش‌هایی، متن به خاطر ورود خواننده با نظریه‌ای ناکامل، متنی نیمه فعال است و نمی‌تواند همه عناصر خود را در این گفت‌وگو فعال کند.

در خوانشی دیگر، گوهرین (۱۳۷۷)، نوع داستان را به دلیل اینکه بجز پوسته اصلی به افق‌های دیگری نیز نظر دارد، بیشتر «الگوری» می‌داند تا «فابل»؛ از آن جهت که پیام رمزی الگوری عمیق‌تر است. او سپس به مقایسه داستان ماهی سیاه با داستان «ماهی عاقل» شجدرین می‌پردازد و در ارتباطی بینامتنی معتقد است که «داستان بهرنگی از همان‌جا آغاز می‌شود که داستان شجدرین به پایان رسیده است» (درویشیان، ۱۳۷۹: ۴۳۰). در

واقع او تلفیقی از دو نظریه را به صورت ناقص به کار برده است و تحلیل مبنای نظری منسجمی ندارد. در این خوانش برخلاف خوانش‌های پیشین برای شخصیت‌های رمزی داستان فرد یا گروه خاصی در نظر گرفته نشده است، بلکه «بهرنگی در ماهی سیاه بدون اینکه بخواهد به زور تیپ‌تراشی کند، ذهن خواننده را آزاد می‌گذارد که در جهان پیرامون خود به جست‌وجوی پروتوتیپ برآید» (همان: ۴۳۱). در این دریافت، خوانش‌گر تکثر معنا و تأویل‌پذیری آن را در همه دوران‌ها تأیید می‌کند.

۳-۲-۲. خوانش تطبیقی

در خوانش بیانی (۱۳۷۹)، مبانی و اصول رویکرد تطبیقی مشخص نشده و خوانش‌گر، تلفیقی از نظریه و ذوق خویش را در مواجهه با متن به کار برده است. در این تطبیق خوانش‌گر با توجه به پیش‌متن مورد مطالعه خود، رابطه بینامتنی را با این داستان به‌خاطر وجود درونمایه و فضای مشترک داستانی برقرار می‌کند و ضمن اشاراتی به شباهت‌ها، اصل را بر بررسی تفاوت‌ها می‌گذارد. این خوانش با بینامتنیت تقابلی درصدد برجسته ساختن مختصات اندیشه‌بهرنگی است. مفسر با گسترش افق انتظار، هر خواننده‌ای را در ارتباط با این داستان، غیر یا دیگری می‌داند که در مواجهه با سرنوشت قهرمان داستان در سفر به بازان‌دیشی در خود و تصمیمات خود می‌رسد: «بهرنگی در اثر خود در زمینه شناخت و شناساندن موانع اجتماعی دقت بیشتری به عمل آورده است و قصه او موجب می‌شود که خواننده رهسپار درباره مشکلات و پیچیدگی‌های سفر، دچار خوش‌خیالی و ذهنیت ساده‌انگارانه نشود» (درویشیان، ۱۳۷۹: ۱۲۴).

۳-۲-۳. خوانش در حوزه معناشناسی

در خوانش هجری (۱۳۸۲ الف)، خوانش‌گر با رویکرد نشانه‌معناشناسی، اما نه بر مبنای نظریه معناشناسی، بلکه به صورت ذوقی دیدگاه‌های پراکنده‌ای از معنی‌شناسی لغوی، دیدگاهی از ویلیام امپسون^۱، معنای صوری و دلالت‌های مفهومی و معنای ثانوی را تلفیق کرده و عنصر سفر را به‌عنوان نشانه‌ای غیرمتغیر و بینامتنی با دو داستان شازده کوچولو و

1. Empson, W.

جانانان مرغ دریایی مورد مقایسه قرار می‌دهد. در این دریافت «مطابق نگاه آرمان‌گرایانه مؤلفان این کتاب‌ها به تغییر و دگرگونی انسان، سفر، مرگ و نیستی و نابودی را تداعی نمی‌کند. گویا هر سه نویسنده، مخاطبان خود را به تهیه و تدارک سفری درونی دعوت می‌کنند» (همان: ۴۷). بنابراین، غیر از معنای صوری سفر، معنای ضمنی سفر در ماهی سیاه کوچولو در دریافت این خوانش‌گر بر تحول درونی و جست‌وجوی خویشتن، سفر خودانگیخته یا هجرت اختیاری، سفر برای جست‌وجوی آرمانشهر، سفر به دوردست‌ها برای کشف حقیقت هستی و سفر به معنای مرگ و رفتن به سوی ابدیت دلالت می‌کند.

۳-۲-۴. خوانش در حوزه فلسفه هرمنوتیک

در خوانش هجری (۱۳۸۲ب)، منتقد بخشی از گفته پل ریکور^۱ را که برگرفته از نظریه اوست با مفهومی که به صورت ذوقی از آن تحت عنوان نظریه بومی «فضای خاکستری» یاد می‌کند، تلفیق کرده است و سعی در سفیدخوانی بخش‌هایی از اثر دارد که به درستی دیده نشده‌اند. مطابق این دریافت «رویکرد زبانی بهرنگی در آموزش زبان به کودکان در تلاقی با دیدگاه‌های ایدئولوژیک بهرنگی، «کنتراست» بیشتری به فضای دوقطبی در قصه‌های بهرنگی داده است» (همان: ۱۵۳).

هجری رادیکالیسم بهرنگی را محصول حس زیباگرایی او به‌عنوان هنرمند می‌داند؛ «کودک آرمانی اصلی‌ترین معیار زیبایی‌شناسی بهرنگی است که با درس گرفتن از خطاهای بزرگ‌ترها، زمینه‌ساز شکل‌گیری مدینه فاضله می‌شود» (همان: ۱۵۵). همچنین در دریافت هجری، «آرمان‌شهر بهرنگی از جنبه ایدئولوژیک، حاصل امتزاج دیدگاه‌های شرقی-ایرانی و تفکر مارکسیستی است و حتی تأثیرپذیری بهرنگی از اندیشه‌های شرق را می‌توان مقدم فرض کرد. از این نظر در دستگاه فکری بهرنگی، انسان در تمامیت وجودی خود متعهد به جبر تاریخی و طبقاتی نیست و می‌تواند حلاج‌وار شرایط را به مبارزه بطلبد» (همان: ۱۵۹ و ۱۶۳).

هجری با واپس‌نگری و بازاندیشی در دریافت‌های ایدئولوژیک پیشین -دهه‌های ۴۰ و ۵۰- فضای خالی خوانش‌ها از این اثر را پر می‌کند و در این فرآیند ملموس‌سازی،

1. Ricœur, P.

دریافت تکمیلی و اصلاحی از آن ارائه می‌دهد. در خوانش‌های این دوره، رویکرد خوانندگان به متن تلفیقی است. خوانش‌های این دوره اغلب در دیالکتیک با خوانش‌های دوره پیش هستند و از عدم تعیین تا دریافت اصلاحی را در متن و خوانش‌های پیشین رقم می‌زنند. در این دوره مطابق گفتمان و افق انتظار اجتماعی مسلط، ناگزیر دریافت ناقص از نظریه‌ها و به تبع آن خوانش التقاطی از اثر صورت می‌گیرد. در افق انتظار ادبی و زیبایی‌شناسی، چگونگی ساختار و روایت اثر دارای بسامد و اهمیت است و دریافت تطبیقی و هرمنوتیکی در گام بعدی خوانش‌ها قرار دارد.

۳-۳. خوانش‌های اواخر دهه ۸۰ تا پایان دهه ۹۰

از اواخر دهه ۸۰ خوانش مبتنی بر نظریه رشدی فزاینده می‌یابد. اوج استفاده از رویکردهای نظری به صورت علمی و دانشگاهی در دهه ۹۰ اتفاق افتاد. در خوانش‌های مبتنی بر نظریه، گزاره‌های پژوهشگر در تحلیل داده‌های متن، خاستگاه علمی دارد. در این دوره از مجموع ۲۱ خوانش موجود، ۱۵ خوانش با رویکرد نظریه‌محور دارای بسامد بالا بود که در پنج رویکرد نشانه‌شناسی (معناشناسی)، نشانه‌شناسی - معناشناسی ساختارگرا، مطالعات فرهنگی، تحلیل گفتمان، روانشناسی و تطبیقی تقسیم‌بندی و بررسی می‌شوند.

۳-۳-۱. خوانش‌ها در حوزه نشانه‌شناسی

دریافت عباسی و یارمند (۱۳۹۰) براساس نظام نشانه - معناشناسی صورت گرفته است. خوانش گران نشانه - معناشناسی منطقی (روایی) را در کنار نشانه - معناشناسی پدیداری (سیال)، تکمیل‌کننده معنای اثر می‌دانند.

عباسی در خوانش پیشین خود به تحلیل ساختاری این اثر می‌پردازد. در تفسیر پیشین، براساس طرح روایت، متن دارای دو طرح داستانی است که «طرح دوم وضعیت میانی و پایانی ندارد و به دام افتادن ماهی سیاه در صحنه آخر چون در طرح درستی قرار نگرفته، زیبایی خود را از دست داده است» (محمدی و عباسی، ۱۳۸۰: ۱۸۵). در این خوانش مشخص می‌شود که داستان دو راوی دارد؛ راوی اول، من بهرنگی و راوی دوم ماهی پیر

است. در این رهیافت تعاملی و زیبایی‌شناسانه، متن و عناصر درونی آن همچون محرکی در برابر متن نظریه قرار می‌گیرند و متن و خواننده در گفت‌وگویی فعالانه به تعامل می‌پردازند.

در رویکرد نشانه‌معناشناسی، عباسی به دنبال چگونگی ساز و کار تولید و تکثیر معنا در ساختار ویژه‌ی روایی آن است. در این رویکرد، خوانش گران بُعد عاطفی و شناختی گفتمان داستان را برجسته کرده‌اند که به واسطه آن؛ «شوش به کنش تبدیل می‌شود تا شوشی جدید را تبیین کند» (عباسی و یارمند، ۱۳۹۰: ۱۵۶ و ۱۵۸). در واقع خوانش گران با استفاده از رویکرد روایی جدیدی در کنار رویکرد پیشین (نشانه-معناشناسی منطقی)، نشانه‌های متن را بازخوانی کرده تا در فرآیند انتقال هنجار تفسیری پیشین و درآمیختن آن با هنجار تفسیری دوره کنونی به تفکر دوباره در معنای متن ماهی سیاه کوچولو پردازند و هنجاری نو در خوانش این اثر بیافرینند و سیالیت معنای آن را مشخص سازند. بر همین اساس «مطابق با فرآیند نشانه-معناشناسی روایی با رسیدن ماهی سیاه کوچولو به دریا داستان باید به پایان برسد، اما تنشی عامل ایجاد کنش جدید می‌شود و روایت در خودش تکثیر می‌شود» (همان: ۱۶۴). از این رو، از این نظر روایتی طرح در طرح و دارای معنایی سیال است.

طباطبایی (۱۳۹۳) بر مبنای نظریه نشانه‌شناسی به تفسیر اثر پرداخته است. خوانش‌گر به این وسیله معانی و دلالت‌های سیاسی گفتمان مارکسیستی را در متن جست‌وجو و آن‌ها را تفسیر کرده است. به عنوان مثال، او با تحلیل نشانه مسیر جریان آب، حرکت خطی و یک‌سویه روایت را مشخص می‌کند؛ «این مسیر نشان از وابستگی ذهنیت بهرنگی به مسیری محتوم در قالب ایدئولوژی مارکسیستی است» (همان: ۱۱۵). در تحلیل معناکاوانه و نشانه‌شناسانه این اثر، رنگ سیاه وارد حوزه معنایی گسترده‌تری می‌شود، «گویی نویسنده تلاش دارد معانی گوناگون را از سنت گرفته تا ایدئولوژی‌های مدرن مارکسیستی و مبارزات ملی و مذهبی تاریخ ایران با استفاده از نمادهای کودکانه به خواننده منتقل کند» (همان: ۱۱۹). این خوانش در تقابل با دریافت رهگذر با استفاده از مؤلفه‌های برون‌متنی و مواجهه دیالکتیکی گفتمان مارکسیستی با متن به بازتولید معنای اثر می‌پردازد.

در خوانش اصغری و دیگران (۱۳۹۸) به بینامتنیت نشانه‌ای ماهی سیاه با متون کلاسیک ایرانی از نوع فابل که آن را الگوری متعالی می‌نامند، اشاره می‌شود. از نظر خوانش گران، این داستان با سنت کلاسیک داستان فابل ایرانی پیوند دارد و نمادهای ماهی سیاه را نمادهای تکامل یافته متون ادب فارسی همچون کلیله و دمنه، منطق‌الطیر و مرزبان‌نامه می‌دانند (همان: ۱۹۳).

در خوانش نوروزی و دیگران (۱۳۹۸) منتقد از منظر تأویلی، پیشینه تاریخی رنگ سیاه را به مثابه نشانه‌ای در متون داستانی و غیرداستانی جست‌وجو می‌کند و همچنین خوانش تقابلی، اصلاحی و تکمیلی را در برابر خوانش رهگذر (۱۳۷۲: ۵۷) که رنگ سیاه را دارای دلالت منفی می‌دانست نه انقلابی و رنگ سرخ را به جای آن پیشنهاد می‌کرد و خوانش عباسی (۱۳۸۱: ۳۱۹) که رنگ سیاه و سرخ را در این اثر دارای معنای نمادین نمی‌دانست، انجام می‌دهد. سفیدخوانی این خوانش گر نسبت به رضا رهگذر از این جهت است که رهگذر معنای نشانه را در متن می‌جوید و خوانش گر این مقاله، معنا را در شرایط تاریخی و فرهنگی برون متنی در نظر می‌گیرد و نهضت‌های رهایی‌بخش سیاهان در آفریقا در آن سال‌ها را در درک معنای سیاه مؤثر می‌داند (نوروزی و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۶۵). همچنین نسبت به خوانش‌های پیشین، قلمرو معنایی رنگ سیاه را با خوانشی برون متنی گسترش می‌دهد.

۳-۲-۳. خوانش‌ها در حوزه مطالعات فرهنگی

در خوانش کوکبی و دیگران (۱۳۸۹)، پیوند میان تفکر انتقادی و عناصر داستان برجسته می‌شود و در افق انتظار دهه بعد نیز در خوانش شیروانی و دیگران (۱۳۹۲) به واسطه شگردهای عناصر داستانی همچون پیام موجود در درونمایه، پیرنگ باز، زاویه دید سوم شخص، چندصدایی در متن، چندصدایی در تصویر، شخصیت پیچیده و پویای ماهی سیاه، فراداستان و خودفاش‌سازی و مداخله‌ی راوی، مضمون رهایی‌بخشی و آزادی تقویت و تأکید می‌شود. از این نظر، پیام رهایی‌بخشی ماهی سیاه کوچولو در متن داستان، فرآیند گفتمان انتقادی و تغییر و فهم دیگران و خودمان را در خواننده محقق می‌کند.

دریافت امن‌خانی (۱۳۹۵) بر مبنای نظریه ایدئولوژی است. او به دنبال پیدا کردن نسبت میان ایدئولوژی‌های معاصر و ادبیات کودک و نشان دادن و برجسته کردن مؤلفه‌های ایدئولوژی مارکسیستی در داستان ماهی سیاه کوچولو است. پرسش متن نظریه در مواجهه با داستان ماهی سیاه کوچولو این است که اگر طبقه پرولتاریا توان انقلاب نداشت، استراتژی چیست؟ و پاسخ داستان این سؤال است که «گروه‌هایی کوچک تشکیل شده و دست به اقدام چریکی بزنند» (همان: ۱۵۹). این گفت‌وگوی با متن، نوشتن داستان را پر کردن خلأ این سؤال از طرف مخاطبان می‌داند.

دریافت پرستش (۱۳۸۹) با متن داستان بر اساس نظریه میدان اجتماعی پیر بوردیو مواجه می‌شود. او این داستان را به عنوان ادبیات کودک، جهان اجتماعی متمایزی می‌داند که نویسنده بزرگسال، ساختار مارکسیستی جامعه، تمایز طبقاتی و... را بدون توجه به جهان تمایزگرایز کودکان در جهان داستانی وارد می‌کند و به صورت غیرمستقیم این آموزه‌ها را به کودکان یاد می‌دهد؛ در حالی که «فهم آزادی در گرو آموزش قرار دارد و کودکان تا زمانی که اجتماعی نشده‌اند با این موضوع بیگانه‌اند و از این نظر ماهی سیاه کوچولو در داستان کودکان به ماهی قرمز تنگ بلور سفره هفت سین تبدیل می‌شود» (پرستش، ۱۳۸۹: ۵۰).

۳-۳-۳. خوانش‌ها در حوزه تحلیل گفتمان

در خوانش مقدم و همکاران (۱۳۹۸)، ماهی سیاه کوچولو از منظر تحلیل گفتمان و تأثیر این داستان از گفتمان‌های موجود بررسی می‌شود. آن‌ها به بینامتن‌ها و بیناگفتمان‌ها توجه دارند. در این خوانش آنچه برجسته می‌شود، گفتمان غالب (مارکسیستی) است که در تقابل با گفتمان استبدادی است و گفتمان‌های ملی و مذهبی حضور کمرنگ‌تری دارند. در خوانش از منظر گفتمان ملی، داستان ماهی سیاه کوچولو به اسطوره مهر اشاره دارد که با شب چله نیز مرتبط می‌شود (ن. ک. مقدم و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۳). خوانش‌گران حضور این گفتمان‌ها را در جهت تأکید و تقویت اهداف ایدئولوژیک بهرنگی و آموزه‌های تربیتی در ادبیات کودک می‌دانند که در تقابل با گفتمان تربیتی سنتی است.

در خوانش یعقوبی جنبه‌سرایبی (۱۳۹۹)، این دریافت، معنا را حاصل نحوه‌ جایگیری و عاملیت سوژه داستانی در نتیجه ارتباطش با پارادایم‌ها جهان کلاسیک و مدرن می‌داند (ر.ک: یعقوبی جنبه‌سرایبی، ۱۳۹۹: ۲۳۹)

۳-۳-۴. خوانش‌ها در حوزه روانشناسی

دریافت قاسم‌زاده (۱۳۹۵) بر اساس نظریه سفر و بیداری قهرمان درون است. در این خوانش در مرحله آخر سفر -بازگشت- شخصیت قهرمانی ماهی سیاه به «کهن‌الگوی فرزانه» تبدیل می‌شود. طبق این دریافت، ماهی سیاه پیر آغاز و پایان داستان که راوی دانای کل است، همان ماهی کوچولوی داناست که از سفر بازگشته است. از نظر این خوانش‌گر، بهرنگی با تیپ‌سازی از قهرمان داستانش به واسطه برقراری ارتباط بینامتنی با کهن‌الگوها و داستان‌های اسطوره‌های -حماسی در راستای تفرد و بیداری قهرمان درون که همسو با تفکر ایدئولوژیکی اوست، آرزویش برای بیداری جامعه ایرانی را بازنمایی می‌کند و خوانندگان خویشتن خویش را در ماجرای داستان‌های او مشاهده می‌کنند (ن. ک: قاسم‌زاده، ۱۳۹۵: ۵۵).

در خوانش عبدالله‌زاده و ریحانی (۱۳۹۸) نیز کهن‌الگوی سفر قهرمان برجسته می‌شود. خوانش‌گر بدون تعین بخشیدن به عوامل فرامتنی، فقط به تحلیل متن و سفر درونی شخصیت داستان می‌پردازد؛ از این رو، شرح فرآیند فردیت ماهی سیاه کوچولو اساس دریافت آن‌هاست. خوانش‌گران ضمن توجه به نظریه پیرسون و کمپیل، سفر قهرمان را از منظر کهن‌الگوهای یونگ؛ پرسونا، سایه، آنیما/ آنیموس و خود نیز بررسی می‌کنند. مطابق این دریافت، ماهی سیاه در دیدار با «ماهی ریزه» که همان آنیماست، او را از شکم نهنگ (مرغ ماهیخوار) نجات می‌دهد، این دو با هم یکی می‌شوند و ماهی سیاه کوچولو به فردیت -از طریق خودآگاه کردن ناخودآگاه و آشتی درون با روح- می‌رسد و آنکه سفر را ادامه می‌دهد، ماهی سیاه قبلی نیست، بلکه تولدی دوباره یافته است» (عبدالله‌زاده و ریحانی، ۱۳۹۸: ۱۲۱).

۳-۳-۵. خوانش‌ها در حوزه تطبیقی

در خوانش ولی‌پور و نعمتی (۱۳۹۶)، ماهی سیاه کوچولو از نظر مضمون و محتوا و ساختار شباهت زیادی با جانانان مرغ دریایی دارد، اما در صحنه آغازین و پایانی و تعداد راوی با هم تفاوت جزئی دارند (ولی‌پور و نعمتی، ۱۳۹۶: ۱۷۵). در خوانش مسبوق و گلزار (۱۳۹۷) کارکرد گفت‌وگو در داستان «ماهی سیاه کوچولو» و «الحدیقه الاجمل» از منظر آموزه‌های دینی برجسته می‌شود. طبق این دریافت، الحدیقه الاجمل نسبت به ماهی سیاه کوچولو بیشتر با آموزه‌های دینی همسو است که در تربیت کودکان سودمندتر است و هیجانی که در خلال گفت‌وگوی ماهی سیاه با دیگر ماهی‌ها به وجود آمده دارای بار منفی است، چون با درخواست کتک زدن همراه است و این خشونت بر ذهن کودک تأثیر می‌گذارد (مسبوق و گلزار، ۱۳۹۷: ۳۰).

بحث و نتیجه‌گیری

در نظریه‌های خواننده‌محور، اصل بر این است که معنای ثابت برای متن وجود ندارد. نزد هر خواننده در هر دوره‌ای، وجهی از معنای اثر بازتاب می‌یابد یا با تغییر گفتمان‌های موجود در جامعه، معنایی جدید به آن افزوده می‌شود. قرائت‌های صورت گرفته از داستان «ماهی سیاه کوچولو» براساس وجه غالب رویکرد خوانشی آن‌ها در ذیل سه رویکرد و بازه زمانی قرار گرفتند. در خوانش‌های پیش از سال ۱۳۵۷، وجه غالب رویکردها خوانش ذوقی مبتنی بر ایدئولوژی است. در این رویکرد خواننده با متن بر اساس پیش‌فرض‌ها و مواضع برون‌متنی مواجه می‌شود و به مثابه شیء منفعل با آن برخورد می‌کند؛ از این رو، گفت‌وگویی میان متن و خواننده شکل نمی‌گیرد و خواننده نظر خود را بر متن تحمیل می‌کند و خوانش‌ها در سطح اثر شکل می‌گیرد.

در رویکرد مذکور، خوانش‌گران این داستان را از منظر جامعه تفسیری که عضو آن بودند (گفتمان مارکسیستی، ادبیات چریکی و انقلابی) قرائت کردند و مطابق مؤلفه‌های جامعه تفسیری و افق انتظار مسلط، عمل و مبارزه قهرمان را -به صورت فردی یا گروهی- برجسته کردند. در این خوانش‌ها، معنای متن متعین است. آن‌ها به عنوان خوانش‌گران آرمانی و مطلوب نویسنده از افق انتظار اجتماعی همسان و در یک پارادایم معرفتی به

متن می‌نگرند و به سخنگوی نویسنده تبدیل می‌شوند. در این خوانش‌ها روش خوانش‌گران اطلاعات جویانه است و به بُعد زیبایی‌شناختی متن کمتر توجه دارند.

پس از سال ۱۳۵۷ تا اواخر دهه ۱۳۸۰ به دلیل تحولات در حوزه سازندگی پس از جنگ و اصلاحات نسبی سیاسی با رواج ترجمه آثار ادبی و همچنین ترجمه نقد و نظریه‌های ادبی مواجه هستیم. منتقدان به صورت پراکنده و ناقص با نظریه‌های ادبی آشنا شدند و از آن‌ها در تفسیر متن‌ها کمک گرفتند. با توجه به این نکته، غالب خوانش‌های این دوره ماهیت تلفیقی و التقاطی دارند. در این رویکرد، خواننده نسبت به متن فعال است و متن نیمه‌فعال. از این رو، تمام جنبه‌های متن وارد دیالکتیک با خواننده نمی‌شود؛ بنابراین، آنچه به دست می‌آید، معناهای مختلف با رویکردهای متفاوت است که این معناها در سطح اثر باقی می‌مانند.

در خوانش‌های این دوره به دلیل غلبه گفتمان اصلاحات و فاصله گرفتن از گفتمان ایدئولوژیک، خوانندگان در تجربه تأثیر قرائت به اصلاح و بازاندیشی در خوانش‌های پیشین پرداختند؛ از این رو، عدم تعیین را در پیش‌فرض‌های قبلی ایجاد کردند و در گفت‌وگوی نیمه‌فعال با متن به برساختن شکل جدیدی از آبره متنی (نوع و ساختار متن) براساس افق انتظار ادبی پرداختند.

از اواخر دهه ۸۰ تا پایان دهه ۹۰، وجه غالب خوانش‌ها دارای رویکرد مبتنی بر نظریه است. در خوانش‌های این دوره، آبره‌های متنی در پارادایم معرفت‌شناختی و افق انتظار اجتماعی زمان نگارش اثر خوانش می‌شود، اما از جنبه زیبایی‌شناسی در افق انتظار اکنون خوانش بررسی می‌شود. از این رو، افق انتظار اجتماعی گذشته و افق انتظار ادبی اکنون در هم ادغام شدند تا فرآیند کامل‌تر شدن معنای داستان شکل بگیرد. در خوانش‌های این دوره، افق انتظار ادبی بر اساس کارکرد نظریه‌های ادبی در متن شکل می‌گیرد و محتواگرا است. افق انتظار مسلط ادبی در خوانش‌های این اثر مربوط به رویکرد نشانه‌شناسی است که نشانه‌های اثر را در درون و بیرون متن می‌کاود و سیالیت معنای اثر را برجسته می‌سازد.

در رویکرد مطالعات فرهنگی و تحلیل گفتمان، خواننده فرآیند گفتمان انتقادی اثر و به تبع آن، تغییر و اصلاح فهم خود و دیگران را طی می‌کند و در خوانش روان‌شناسانه

برخلاف افق معنایی خواننده‌های نخستین، قهرمان داستان در هیأت فرزانه‌ای بازمی‌گردد. خوانش‌های این دوره، افق معنایی گسترده‌ای را برای این اثر پیشنهاد می‌دهند که در نتیجه ساختار روایی ویژه و نشانه‌های متنی مختص به این اثر حاصل شده است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Fatemeh Taghinejad  <http://orcid.org/0000-0002-3999-9152>

Rudbaneh

Firooz Fazeli  <http://orcid.org/0000-0003-4801-4180>

Mahmoud Ranjbar  <http://orcid.org/0000-0001-5279-0751>

منابع

- اصغری، علی، عبیدی‌نیا، محمدمیر و طلوعی آذر، عبدالله. (۱۳۹۸). تبارشناسی ماهی سیاه کوچولو در متون نثر فنی داستانی و تحلیل نمادهای آن. *متن پژوهی ادبی*، ۲۳(۸۰)، ۱۷۵-۲۰۴. doi: [10.22054/LTR.2019.36231.2440](https://doi.org/10.22054/LTR.2019.36231.2440)
- امن‌خانی، عیسی و خوجه، عایشه. (۱۳۹۵). ادبیات کودک و ایدئولوژی‌های معاصر. *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، ۴۲(۱۳۹-۱۶۶).
- بنتون، مایکل. (۱۳۸۰). نقد ادبی خواننده محور. ترجمه شهرام اقبال‌زاده. *پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان*، ۲۵(۲۵)، ۲۱-۴۸.
- بهرنگی، صمد. (۱۳۵۷). *ماهی سیاه کوچولو*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- پرستش، شهرام. (۱۳۸۹). جهان تازه استقلال یافته کودکان: جستاری در انسان‌شناسی ادبیات کودک. *مطالعات ادبیات کودک*، ۱(۱)، ۳۱-۵۴. doi: [10.22099/jcls.2012.450](https://doi.org/10.22099/jcls.2012.450)
- تایسن، لوئیس. (۱۳۹۲). *نظریه‌های نقد ادبی معاصر*. ترجمه مازیار حسین‌زاده و فاطمه حسینی. تهران: انتشارات نگاه امروز و حکایت قلم نوین.
- تسلیمی، علی. (۱۳۸۸). *نقد ادبی؛ نظریه‌های ادبی و کاربرد آن‌ها در ادبیات فارسی*. تهران: انتشارات آمه.
- درویشیان، علی‌اشرف. (۱۳۷۹). *یادمان صمد بهرنگی*. تهران: ک انتشارات تاب و فرهنگ.
- _____ (۲۵۳۶). *صمد جاودانه شد*. گیلان: انتشارات شباهنگ.

- رهگذر، رضا. (۱۳۷۲). *صمد بهرنگی آنگونه که بود*. تهران: انتشارات برگ.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۸). *نقد ادبی*. چاپ سوم. تهران: انتشارات میترا.
- شیروانی شیرینی، علی، بختیار نصرآبادی، حسنعلی و حیدری، محمدحسین. (۱۳۹۲). بررسی شگردهای جلوه‌گری مقوله‌های اقتدار و آزادی در داستان‌های فارسی کودک. *پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۴(۱)، ۵۱-۷۸.
- طباطبایی، سید جواد و نوریان دهکردی، نگین. (۱۳۹۳). کودکانه‌های سیاسی صمد بهرنگی. *پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۹(۲)، ۱۰۱-۱۳۰.
- طبری، احسان. (۱۳۵۹). مسائلی از فرهنگ و هنر و زبان. تهران: انتشارات مروارید.
- عباسی، علی و یارمند، هانیه. (۱۳۹۰). عبور از مربع معنایی به مربع تنشی: بررسی نشانه-معناشناختی ماهی سیاه کوچولو. *پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی*، ۲(۳)، ۱۴۷-۱۷۲.
- عبداله‌زاده، راحله و ریحانی، محمد. (۱۳۹۸). نقد کهن‌الگویی سفر قهرمان در داستان ماهی سیاه کوچولو براساس نظریه کمپبل و پیرسن. *مطالعات ادبیات کودک*، ۱۰(۱)، ۱۰۱-۱۲۲. doi: 10.22099/JCLS.2017.23960.1472
- فتوحی رودمعجنی، محمود. (۱۳۸۶). تاریخ ادبی و بحران در استنباط معنای معاصر. *نامه فرهنگستان*، ۹(۴)، ۱۱-۳۳.
- _____ (۱۳۹۰). *نامه نقد: مجموعه مقالات نخستین همایش ملی نظریه و نقد ادبی در ایران*. تهران: انتشارات خانه کتاب.
- _____ (۱۳۹۶). *درآمدی بر ادبیات‌شناسی*. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- قاسم‌زاده، سید علی. (۱۳۹۵). کیفیت بیداری قهرمان درون در داستان ماهی سیاه کوچولو. *ادبیات پارسی معاصر*، ۶(۳)، ۵۵-۷۵.
- کوکبی، مرتضی، حری، عباس و مکتبی‌فرد، لیلا. (۱۳۸۹). بررسی مهارت‌های تفکر انتقادی در داستان‌های کودک و نوجوان. *مطالعات ادبیات کودک*، ۱(۲)، ۱۵۸-۱۹۳. doi: 10.22099/JCLS.2012.441
- گرین، ویلفرد، لیبر، ارل و ویلینگهم، جان. (۱۳۸۵). *مبانی نقد ادبی*. ترجمه فرزانه طاهری. چاپ چهارم. تهران: انتشارات نیلوفر.
- محمدی، محمدهادی و عباسی، علی. (۱۳۸۰). *صمد: ساختار یک اسطوره*. تهران: انتشارات چیستا

مسبوق، مهدی و گلزار، ابوذر. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی سازماندهی گفت‌وگو در داستان‌های ماهی سیاه کوچولو و الحدیقه الأجمال با تأکید بر آموزه‌های دینی. *ادب عربی*، ۱۰(۱)، ۲۲-۳۷. doi: 10.22059/jalil.2018.127043.611288

مقدم، علیرضا، کریمی، محمدحسین، صحراگرد، رحمان و دیگران. (۱۳۹۸). تحلیل گفتمان انتقادی داستان ماهی سیاه کوچولو صمد بهرنگی. *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، ۵۴(۱)، ۱۰۷-۱۳۴.

میرعابدینی، حسن. (۱۳۹۶ الف). *صد سال داستان‌نویسی ایران*. جلد اول و دوم. تهران: انتشارات چشمه.

_____ (ب. ۱۳۹۶). *صد سال داستان‌نویسی ایران*. جلد سوم و چهارم. تهران: انتشارات چشمه.

نوروزی، اسدالله، جمالی، عاطفه و نجاتی‌جزه، مرتضی. (۱۳۹۸). معنایی متفاوت از رنگ سیاه در ماهی سیاه کوچولو. *مطالعات ادبیات کودک شیراز*، ۱۰(۲)، ۱۵۱-۱۶۸. doi: 10.22099/JCLS.2019.25809.1523

ولی‌پور، عبدالله و همتی، رقیه. (۱۳۹۶). در جست و جوی کمال مطلوب؛ بررسی تطبیقی ماهی سیاه کوچولو نوشته صمد بهرنگی با جانانان مرغ دریایی اثر ریچارد باخ. *مطالعات ادبیات کودک*، ۸(۲)، ۱۶۲-۱۷۸.

هارلند، ریچارد. (۱۳۸۶). *دیباچه‌ای تاریخی بر نظریه ادبی از افلاطون تا بارت*. ترجمه بهزاد برکت. گیلان: انتشارات دانشگاه گیلان.

هجری، محسن. (۱۳۸۲ الف). *معناشناسی سفر در ۳ اثر*. کتاب ماه کودک و نوجوان، ۷۷(۱)، ۴۶-۵۳.

_____ (ب. ۱۳۸۲). *جست و جوی فضاهای خاکستری*. کتاب ماه کودک و نوجوان، ۷۲(۱)، ۱۴۷-۱۷۱.

هزارخانی، منوچهر. (۱۳۴۷). جهان‌بینی ماهی سیاه کوچولو. *آرش*، ۱۸(۱)، ۱۷-۲۹.

یعقوبی جنبه‌سرای، پارسا. (۱۳۹۹). حکایت «ماهیان و آبگیر» از کلیله و دمنه تا ماهی سیاه کوچولو: الگوهای معرفتی و جایگیری سوژه‌ها. *جستارهای زبانی*، ۱۱(۱)، ۲۱۹-۲۴۸. doi: 20.1001.1.23223081.1399.11.1.13.2

Translated References to English

Abbasi, A. and Yarmand, H. (2011). Crossing the Semantic Square to the Stress Square: A Sign-Semantic Study of Little Black Fish. *Research in Comparative Language and Literature*, 2(3), 147-172. [In Persian]

- Abdollahzadeh, R. and Reyhani, M. (2019). Critique of the Archetype of the Hero's Journey in the Story of the Little Black Fish Based on Campbell and Pearson Theory. *Children's Literature Studies*, 10(1), 101-122. doi: 10.22099/JCLS.2017.23960.1472 [In Persian]
- Asghari, A., Abidiniya, M. A. and Toloui Azar, A. (2019). Genealogy of Little Black Fish in Prose Fiction Texts and Analysis of its Symbols. *Literary Text Research*, 23(80), 175-204. doi: 10.22054/LTR.2019.36231.2440 [In Persian]
- Amankhani, A. and Khouje, A. (2016). Children's Literature and Contemporary Ideologies. *Persian Language and Literature Research*, (42), 139-166. [In Persian]
- Benton, M. (2001). Reader-centered literary Criticism, Translated by Shahram Eghbalzadeh. *Journal of Children and Adolescent Literature*, (25), 21-48. [In Persian]
- Behrangi, S. (1978). *Little Black Fish*. Tehran: Children and Adolescents Intellectual Development Center. [In Persian]
- Darvishiyan, A. (2000). *Remember Samad Behrangi*. Tehran: Ketab va Farhang. [In Persian]
- _____. (2536). *Samad Javedaneh Shod*. Gilan: Shabahang. [In Persian]
- Fotuhi Rudmajani, M. (2007). Literary history and crisis in deriving contemporary meaning. *Academy Letter*, 9(4), 11-33. [In Persian]
- _____. (2011). *Critique Letter: Proceedings of the First National Conference on Literary Theory and Criticism in Iran*. Tehran: Book House. [In Persian]
- _____. (2017). *An introduction to literature*. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Green, W., Lieber, E. and Willingham, J. (2006). *Basics of literary criticism*. Translated by Taheri, F. Forth Edition. Tehran: Niloufar. [In Persian]
- Harland, R. (2007). *A Historical Introduction to Literary Theory from Plato to Barthes*. Translated by Behzad Barekat. Gilan: University of Gilan. [In Persian]
- Hijri, M. (2003a). Semantics of Travel in 3 Works. *Child and Adolescent Moon Book*, (77), 46-53. [In Persian]
- _____. (2003b). Search for gray spaces. *Book of the Month of Children and Adolescents*, (72), 147-171. [In Persian]
- Hazarkhani, M. (1968). Worldview of the Little Black Fish. *Arash*, (18), 17-29. [In Persian]

- Kokabi, M., Hori, A. and Maktabifard, L. (2010). Investigating Critical Thinking Skills in Child and Adolescent Stories. *Children's Literature Studies*, 1(2), 158-193. doi: 10.22099/JCLS.2012.441 [In Persian]
- Mohammadi, M. H. and Abbasi, A. (2001). *Samad: The structure of a myth*. Tehran: Chista. [In Persian]
- Masbogh, M. and Golzar, A. (2018). A Comparative Study of the Conversational System in the Stories of the Little Black Fish and Al-Hadiqah Al-Ajmal with Emphasis on Religious Teachings. *Arabic Literature*, 10(1), 22-37. doi: 10.22059/jalit.2018.127043.611288 [In Persian]
- Moghaddam, A., Karimi, M., Sahragard, R. and et al. (2019). Critical Discourse Analysis of the Little Black Fish Story by Samad Behrangi. *Research in Persian Language and Literature*, (54), 107-134. [In Persian]
- Mir Abedini, H. (2017a). *One hundred years of Iran's story writing*. Vol. 1 and 2. Tehran: Cheshmeh. [In Persian]
- _____ (2017b). *One hundred years of Iran's story writing*. Vol. 3 and 4. Tehran: Cheshmeh. [In Persian]
- Noroozi, A. (2019). A Different Meaning of Black in "Little Black Fish". *Shiraz Children Literature Studies*, 10(2), 151-168. doi: 10.22099/JCLS.2019.25809.1523 [In Persian]
- Parastesh, Sh. (2010). The New Independent World of Children: An Inquiry into the Anthropology of Children's Literature. *Children's Literature Studies*, 1(1), 31-54. doi: 10.22099/jcls.2012.450 [In Persian]
- Qasemzadeh, A. (2016). The Awakening Quality of the Inner Hero in The Little Black Fish Story. *Contemporary Persian Literature*, 6(3), 55-75. [In Persian]
- Rahgozar, R. (1993). *Samad Behrangi as it was*. Tehran: Barg. [In Persian]
- Shamisa, S. (2009). *Literary criticism*. Third Edition. Tehran: Mitra. [In Persian]
- Shirvani Shiri, A., Bakhtiar Nasrabadi, H. and Heydari, M. (2013). A Study of the Manifestations of the Categories of Authority and Freedom in Persian Children's Stories. *Institute of Humanities and Cultural Studies*, 4(1), 51-78. [In Persian]
- Taison, L. (2013). *Theories of contemporary literary criticism*. Translated by Hosseinzadeh, M. and Hosseini, F. Tehran: Negah-e Emrooz va Hekayat-e Ghalam-e Novin. [In Persian]
- Taslimi, A. (2009). *Literary criticism: Literary theories and their application in Persian literature*. Tehran: Ame. [In Persian]

- Tabatabai, J. and Nourian Dehkordi, N. (2014). Political Children of Samad Behrangi. *Journal of Political Science*, 9(2), 101-130. [In Persian]
- Tabari, E. (1980). *Issues of culture, art, and language*. Tehran: Morvarid. [In Persian]
- Valipour, A. and Hemmati, R. (2017). In Search of Desired Perfection: A Comparative Study of "Little Black Fish" by Samad Behrangi with "Janatan Morgh Dariaei" by Richard Bach. *Children's Literature Studies*, 8(2), 162-178. [In Persian]
- Yaqubi Janbehsarai, P. (2020). The Tale of "The Fish and the Pond" from Kalila and Demna to "The Little Black Fish:" The Epistemological Patterns and the Insertion of the Subjects. *Language Related Research*, 11(1), 219-248. doi: 20.1001.1.23223081.1399.11.1.13.2 [In Persian]



استناد به این مقاله: تقی نژادروdbنه، فاطمه، فاضلی، فیروز و رنجبر، محمود. (۱۴۰۲). ماهی سیاه کوچولو و خوانندگان؛ از قرائتی منفعل تا گفت‌وگویی فعال. *متن پژوهی ادبی*، ۲۷ (۹۸)، ۳۶۱-۳۹۲. doi: 10.22054/LTR.2021.61218.3389



Literary Text Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.